

Het speelhuisje Zaandijk Een gevalletje waterschade

Door Aleth Lorne

In 2003 kreeg het Zuiderzeemuseum door schenking uit de collectie van een nichtje van Borie Vis het speelgoedhuisje Zaandijk in bezit. Het huisje, in de stijl van een streng Nederlands herenhuis uit de 18e eeuw, is relatief klein. Er is geen voorgevel, waardoor het op een klein theater lijkt. Het huis bestaat uit slechts één kamer, geen woonkamer maar... een badkamer! De ruimte is gevuld met twee prachtig beschilderde blikken badkuipen en een emmertje. De lichtgroene kleur van de wanden bevestigt de functie van de kamer. Het speelgoedhuisje is nu tijdelijk te bewonderen in 'Foto's met gezag', maar het is de bedoeling dat het in oktober volgend jaar permanent wordt opgesteld in 'Vijf voorwerpen centraal'. De conditie was echter zodanig slecht dat een conserverende behandeling noodzakelijk was. Restaurator Aleth Lorne ging met het speelgoedhuisje aan de slag.

Het huis is heel eenvoudig opgebouwd met planken en sierlijsten. De wanden zijn van drie dunne houten panelen gemaakt. De bewerkte, beige geschilderde gleuven aan de gevel imiteren het stucwerk van klassieke Nederlandse huizen. De indeling van het huis is perfect symmetrisch: de openingen in de linker- en rechterwand staan precies tegenover elkaar en zijn van gelijke afmetingen. De opening in de linkerwand is een deur en de opening in de rechterwand is een raam met een echte ruit. De deur was te hoog gepositioneerd en daarom zijn er aan de binnen- en buitenkant trappe-tjes voor geplaatst. Het losse puntdak kan worden afgenomen met behulp van de kleine messing knop bovenop. De grijze kleur imiteert leisteen.

Aan de achtergevel hangt een raar rechthoekig houten kistje met deksel. Door deze te openen, zie je dat de wanden bedekt zijn met zinken platen. De constructie is een waterreservoir om de badkuipen te kunnen vullen. Door middel van een klein buisje onder in het waterreservoir wordt het water het huis binnengeleid. Het huis staat in een smalle tuin. Het hek is van sierlatjes gemaakt. Alle onderdelen zijn aan elkaar bevestigd met lijm en dunne spijkers. De vier driehoekige plankjes aan de binnenkant zorgen voor de stabiliteit van de constructie. Het oppervlak is afgewerkt met olie- en verf.

De samenstelling is met zorg uitgevoerd, maar enkele details - zoals een lijstje dat net een beetje scheef is gespijkerd, de trillende rode lijn aan de bovenkant van het tuinhok of de net te dikke vernislaag van de deur - verraden de hand van een knutselaar. Het huisje is waarschijnlijk niet kant-en-klaar in een speelgoedwinkel gekocht, maar vervaardigd door een vader. Vele onderdelen - wanden, deuren, ruiten, sierlatjes - konden in gespecialiseerde winkels gekocht worden, dezelfde winkels die ook losse poppenmeubeltjes, poppen en porseleinwaren verkochten. De traditie is in Nederland heel oud; denk aan de rijke 17-eeuwse poppenhuisjes die in delen werden aangekocht.

Het speelgoedhuisje verkeert nog in oorspronkelijke staat. De constructie is nooit veranderd. Dat geldt ook voor het uiterlijk: het huisje is nooit overgeschilderd. Slechts de ruit van het raam lijkt ooit te zijn vervangen en het handdoekenrek dat vroeger precies voor de raam hing is naar de rechterkant van het raam verplaatst. Het is onduidelijk hoe de nu ontbrekende

waterleiding eindigde: in een eenvoudig buisje of in een kleine kraan.

Van blik tot badkuip

De twee badkuipen, de emmer, het handdoekenrek en de hoekplanken vormen de hele inrichting van het speelgoedhuisje. Mogelijk stond er ook een stoel in of andere objecten die nu verloren zijn gegaan. De badkuipen en de emmer zijn van beschilderd blik. Blik, tegenwoordig niet meer in productie, bestond uit ijzeren platen die waterbestendig werden gemaakt door een dunne tinlaag. Deze platen konden makkelijk geknipt en bewerkt worden voor het vormen van conservenblikken. De tinlaag was kwetsbaar en daarom werden blikken objecten vaak beschilderd, zoals deze badkuipen. De dikke crème verflaag aan de binnenkant lijkt te zijn vervaardigd op basis van witloodpigmenten en lijnzaadolie. De combinatie van deze twee materialen vormde een goede bescherming tegen vocht. De grootste badkuip is aan de buitenkant heel licht groen geschilderd. De verf is dun aangebracht, dit in tegenstelling tot de andere badkuip en de emmer, die dik beschilderd zijn. Deze zijn voorzien van een koper-imitatie. De studie van de verflagen aan de buitenkant van de kuipen levert interessante informatie op. Lacunes in de koperkleur van de kleinere badkuip en het emmertje tonen een felblauw glimmende kleur, die origineel is. Schade in de blauwe verflaag onder de bronzen verflaag wijst erop dat de objecten al in gebruik waren voordat ze overgeschilderd werden. Deze twee objecten hoorden mogelijk bij een ander poppenhuis en hun kleur is later aangepast aan dit speelhuis (of een ander!). De groene kleur van de grootste badkuip suggereert echter dat hij voor de inrichting van dit speelgoedhuisje is bedoeld.

Schilders op de vloer

Toen het speelgoedhuisje door het Zuiderzeemuseum werd verworven, leek de conditie dramatisch te zijn. Het huisje was stoffig en groene verfschilders bedekten zowel de vloer van het huisje als de bodem van de twee badkuipen. Er waren horizontale scheuren in de zijwanden ontstaan. De spijkers van de constructie waren verroest. Het grootste deel van de verfschilders was afkomstig van de achterwand. Mijn vermoeden is dat het waterreservoir lek is geraakt, waardoor het

■ detail achterwand voor behandeling, augustus 2003.

■ één van de badkuipen voor behandeling, augustus 2003.

■ badkuip en achterwand na behandeling, maart 2004.

■ huisje na behandeling, maart 2004.

hout van het paneel bij gebruik uitzette. Dit veroorzaakte het bovengenoemde proces van verfschildering. De badkuipen toonden sporen van intensief gebruik. De poten waren vervormd en de naad langs de bodem van de groene badkuip was open gaan staan. De verflagen van alle kuipen waren er aan de binnenkant slecht aan toe: door schokken en veroudering van de materialen zijn de verflagen gaan craquelieren en zijn er kleine lacunes ontstaan. De blootgestelde tinlaag werd aangetast en het roestproces van het ijzer was reeds begonnen. Door de roestvorming zijn de lacunes breder geworden en verloren de nog bestaande verflagen de hechting aan het blik.

Conservering

Na het verwijderen van alle losse verfschilders die niet meer gehecht konden worden, heb ik de verflagen van het huisje geconsolideerd. Dit is uitgevoerd door infiltratie van acrylhars in emulsie. Na reiniging van het oppervlak ziet het speelgoedhuisje er weer goed en stevig uit. De behandeling van de badkuipen vergde meer aandacht. Het blootgestelde metaal is met een tannine-oplossing behandeld. De moleculen van deze stof zijn een soort 'klauwtjes' die om metaalionen van roest gaan zitten en deze omvormen tot een complexe verbinding die vocht- en zuurstofbestendig is, waardoor het roestproces gestopt werd. De verflagen zijn vervolgens geconsolideerd met een acrylhars en het gehele oppervlak van de badkuipen is met een microkristallijne was beschermd.

Het speelgoedhuisje kan weer tentoongesteld worden, maar het vullen van het waterreservoir en van de badkuipen is uit den boze! Ondanks de conserverende behandeling blijven alle onderdelen, blik, verf en hout gevoelig voor vocht en schommelingen van relatieve vochtigheid. Toch is dit speelgoedhuisje een mooie getuigenis van het gezinsleven in het pand Zaandijk! ■

Bibliografie:

M. Walison, 'Schilderingen op blik', in Mededelingsblad IIC Nederland, 1996, p. 51-54.

Restaurator Aleth Lorne concludeert dat het hier gaat om een voorwerp met weliswaar machinaal vervaardigde onderdelen, maar dat als geheel gemaakt en in elkaar gezet is door een knutselaar. Als we weten dat Jan Marinus Vis ook een scherpmpje voor een waxinelicht en een tochtscherm voor de haard beschilderde en bovendien aardewerk bakte en beschilderde ter gelegenheid van de geboorte van zijn dochter Annie (te zien in 'Foto's met gezag'), dan kunnen we waarschijnlijk ook dit speelgoedhuisje aan hem toeschrijven. Vis heeft dus ondanks zijn drukke werk als fabrieks-directeur tijd gestopt in zijn kinderen. Dat was al bekend op basis van het aardewerk en nu blijkt dat eens te meer. Vooral tegen de achtergrond van een slecht huwelijk en de latere echtscheiding is dat een saillant gegeven. Door een intensieve omgang met het voorwerp heeft de restaurator dingen ontdekt die heel bruikbaar zijn voor de biografie van de familie Vis. Een restaurator is dus niet alleen iemand die museumstukken oplapt en een nieuwe levensduur geeft maar ook bijdraagt aan museaal onderzoek.